

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.1. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 1999. – С.42; 10. ЦДІА. - Ф.442. - Оп.300. - Спр.107; 11. Труды Подольского губернского статистического комитета. – Каменец-Подольск, 1869.- С.3,4,7; 12. Подольские епархиальные ведомости (далі ПЕВ. – 1862. - №21. – С.699, 719; 13. ПЕВ. - 1863. - №1. – С.42; 14. ПЕВ. - 1863. – С.107, 109; 15. ПЕВ. - 1863. - №4. – С.173; 16. ПЕВ. – 1864. - №6. – С.206; 17. Сесак І.В., Мігін Г.Д. Освіта на Поділлі. У 2-х частинах. – Ч.1. Початкові школи Поділля у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С.28-29; 18. Зінченко А.Л. Народна традиція та духовництво на Поділлі наприкінці XIX – на початку XX ст. // Етнографія Поділля: тези доповідей наукової конференції. – Вінниця, 1992. – С.16; 19. Лисий А.К. Нариси історії Подільської (Вінницько-Брацлавської) Єпархії 1795-1995. – Вінниця,1995. – С.33; 20. Подгурецкий И. Церковно-приходская школа в Подолии в прежнее и настоящее время (заметки учителя) // ПЕВ. – 1894. - №8. – С.172; 21. Обзор Подольской губернии за 1891г. – К., 1892. – С.125; 22. Кошель О.М. Православна церква і освіта на Поділлі (друга половина XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.7. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2004. – С.111-112; 23. ПЕВ. – 1866. - №2.- С.58; 24. Кошель О.М. Православна церква і освіта на Поділлі (друга половина XIX – поч. XX ст.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.7. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2004. – С.113; 25. Вороліс М.Г. Розвиток початкової освіти на Поділлі в 1861-1918 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.1. Серія: Історія: Збірник наукових праць. – Вінниця, 1999. – С.42; 26. ПЕВ. – 1869. - №2. – С.77; 27. Обзор Подольской губернии за 1890, 1896 г. – К., 1891, 1897 гг.; 28. ПЕВ. – 1869. - №11. – С.143; 29. Історія українського селянства. Нариси: В 2 т. – Т. 1. - К., 2006. – С.378; 30. Державний архів Вінницької області. - Ф. 470. - Оп. 1. - Спр.1372. - Арк.1-2; 31. ПЕВ. – 1862. - №18. – С.578, 579; 32. ПЕВ. – 1862. - №18. – С.580; ПЕВ. – 1865. -№10. – С.423.

П.О. Чорнобай

КУРСИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ ПРИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОМУ ВІДДІЛЕННІ РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Основні питання соціально-економічного розвитку Російської імперії у II пол. XIX – на початку XX ст., які стояли в центрі уваги суспільно-політичної і наукової думки часу, це – вибір найбільш раціональних шляхів економічного зростання країни, створення підприємств важкої промисловості, будівництво залізничних доріг. У вирішенні цих питань важливу роль відігравали російські науково-технічні товариства, дослідження діяльності яких і з'ясування їх ролі в розвитку науки і техніки, а також промисловості має велике наукове значення і відкриває нові маловідомі до сьогодні сторінки в історії Півдня України.

В 60-ті рр. XIX ст. в імперії склались умови для створення наукових товариств, які ставили своїм завданням сприяти розвитку промисловості, пропаганді наукових ідей і розповсюдженню технічних знань серед широких мас населення. Це був період появи ряду нових галузей промисловості, піднесення науки. Одним із показників нових явищ у розвитку промисловості та технічного прогресу була активізація діяльності наукових товариств, зокрема, Російського технічного товариства, яке ефективно діяло на українських теренах.

Починаючи з кінця 50-х рр. XIX ст. в середовищі технічної інтелігенції неодноразово піднімалося питання про заснування технічного товариства, за допомогою якого інженери-практики могли б обмінюватися накопиченим досвідом. Першим і найбільш солідним об'єднанням представників технічної інтелігенції і промисловців було Російське технічне товариство (далі – РТТ) яке було організоване групою професорів та інженерів Петербургу у 1866 р. РТТ мало в своїх лавах визначних вчених і інженерів всіх галузей техніки (Д.К. Чернов, П.Д. Кузьмінський, Д.І. Менделєєв). У перший рік існування воно нараховувало понад 600 чоловік. Товариство сприяло розвитку технічної освіти в Росії, організації і проведенню наукових досягнень, частина яких увійшла до скарбниці світової науки, влаштуванню дискусій з ряду науково-технічних і промислово-економічних питань.

Розвиток фабрично-заводської і гірничої промисловості на Півдні України в останній чверті XIX ст. викликав цілий ряд технічних питань, вкрай важливих у практичному відношенні, оскільки від їх вирішення залежав і сам успіх багатьох заходів. Нагальна потреба у задоволенні запитів промисловості у зв'язку з місцевими умовами виробництва і відсутністю спеціальних державних установ, де подібні проблеми могли б знайти повне вирішення, послужили причиною відкриття кількох відділень на Півдні імперії – Київського, Миколаївського, Харківського, Одеського, Катеринославського, Кременчуцького, Донського, Бессарабського, Волинського.

Відділення товариства в інших містах, беручи участь в розробці важливих проблем, які з'являлись в РТТ, основну увагу приділяли вирішенню місцевих промислових питань, сприяли розповсюдженню технічних знань шляхом організації лекцій, відкриттям шкіл, музеїв, бібліотек [1, с. 40]. Не виключенням було і Катеринославське відділення Російського технічного товариства (далі – КВ РТТ) та його вечірні курси для дорослих.

На сьогодні дуже мало дослідників зверталось до вивчення діяльності КВ РТТ. Першим, хто побіжно звернув увагу на діяльність цього відділення, був М.Г.Філіппов, який у 1975 р. опублікував монографію "Научно-технические общества России (1866-1917 гг.)" [1, 213 с.] Але в ній інформації про КВ РТТ дуже мало, бо автора більше цікавили інші відділення на теренах України – Київське, Харківське та Одеське. Т.П. Демченко в кандидатській дисертації "Культурно-просветительская деятельность отделений Русского технического общества на Украине в 1870-1914 годы" аналізує діяльність відділень РТТ в Україні в цілому [2, 24с.] Автор звертає увагу на те, що регіональні відділи товариства були першими закладами, які намагалися надавати робітникам якісну середню освіту і були прообразом майбутніх технічних навчальних закладів. В роботі стверджується, що КВ РТТ було засноване у січні 1894 року, але швидко занепало, і тільки з 1901 року, завдяки підтримці викладачів Катеринославського Вищого гірничого училища, відновило свою роботу [2, с. 15]. Аналізу діяльності та основним напрямкам роботи КВ РТТ, присвячені дослідження відомого дніпропетровського дослідника професора В.С. Савчука "Екатеринославское отделение Русского технического общества: основные направления и итоги деятельности" [3, с. 87-101]. Названі публікації не вичерпують характеристики діяльності КВ РТТ, та курсів для дорослих, які при ньому були відкриті.

Мета даного дослідження – на основі періодичного видання КВ РТТ "Записок Екатеринославского отделения Императорского Русского технического общества", щорічних звітів про функціонування вечірніх курсів для дорослих чоловіків у Катеринославі, розглянути заснування і діяльність вечірніх курсів для дорослих при КВ РТТ та внесок викладачів курсів у формування свідомого робітничого класу на Катеринославщині.

Катеринославське відділення офіційно було створене у січні 1894 р., а почало активну роботу лише з 1901 р. Це пояснюється тим, що при заснуванні Товариства головою став І.І. Зеленцов, який очолював тоді Гірниче управління Півдня Росії, а заступником голови був начальник Катерининської залізниці О.А. Верховцев. Але через малу чисельність технічної інтелігенції у місті та завантаженість керівників основною роботою Відділення, практично, не функціонувало. Найбільш помітною була його діяльність по наданню загальної та технічної освіти робітникам через вечірні курси.

У 1909 році один з членів товариства Антон Фабіанович Родзевич-Белевич, викладач Катеринославського Вищого гірничого училища, у короткому огляді діяльності КВ РТТ за останнє десятиліття писав: "З 1905 року Відділення спрямувало свою діяльність у бік професійної освіти, створення вечірніх курсів для робітників. На курсах викладались: російська мова, арифметика, геометрія, алгебра, будівельна справа, фізика, механіка, електротехніка, малювання, креслення, бухгалтерія, історія, географія; крім того, інколи читаються популярні лекції з геології, хімії та ін." [7, с. 400]. Але не все було так просто, як здається на перший погляд.

З початку заснування курсів Відділення зіткнулося з проблемами суто організаційного характеру, бо навіть спеціального приміщення для викладання на курсах не було. У звіті КВ РТТ за 1905 рік зазначалося: "Головне місце треба відвести питанню утворення при КВ РТТ постійної Комісії з технічної освіти і відкриття нею вечірніх курсів для робітників, яке сталося з затвердження Г. Міністром Народної освіти Гірничого інженера О.М. Терпигорева головою цієї Комісії" [4, с. 2]. Таким чином, всіма питаннями, які стосувалися діяльності вечірніх курсів, займалася Комісія з технічної освіти при КВ РТТ. Курси почали діяти, як видно зі Звіту про роботу курсів для робітників за 1905 р.: "Курси були відкриті 28 листопада у приміщенні технічного залізничного училища" [4, с. 3]. Зразу ж відбувся розподіл слухачів на групи за рівнем знань з основних предметів – російської мови та арифметики. "За своєю підготовкою вони (слухачі курсів – П.Ч.) були розбиті на 3 групи. У 1-ій групі – для неграмотних та малограмотних викладались: російська мова, початкові знання з арифметики та географії. У 2-ій групі – для більш грамотних викладались: російська мова, арифметика (дії з цілими та дробовими числами), креслення та частково геометрія. У 3-ій групі – для добре грамотних – викладалися: алгебра, геометрія, фізика з початками хімії, загальна механіка, геологія, історія, література та креслення" [4, с. 4].

Окрім занять, для вихованців читались лекції: "Для доповнення до вечірніх курсів" [5, с. 12]. Темі лекцій були різноманітні, це – "Про повітря", "Про горіння" – М.Д. Аверкієва, "Про харчування

людини", "Про кисле молоко" – М.О. Заусайлова. Але деякі з них були присвячені також і історичній тематиці: "Дніпро та його пороги" Л.В. Юргевича та "Про Гоголя" В.І. Харциєва [5, с. 13-14].

Вже по закінченню першого навчального року при вечірніх курсах були відкриті літні заняття. Вони проходили у липні й серпні, і їх метою була підготовка малограмотних робітників до навчання на основних курсах. Саме з цього року на вечірніх курсах розпочався повний учбовий процес. Літні курси для неграмотних були певного роду підготовчим відділенням. Потім йшли основні курси, де слухачі мали можливість отримати загальну освіту, яка була ширшою за рамки початкової школи. Для випускників курсів були організовані спеціальні технічні курси з електротехніки, прикладної механіки, будівничої справи.

Вже при відкритті вечірніх курсів Комісія зіткнулася з іншою проблемою – складом викладачів. У протоколі засідання загальних зборів при КВ РТТ від 16 лютого 1906 р. говорилося: "Курси за розпорядженням Тимчасового Генерал Губернатора були відкриті, при чому вимагалися списки викладачів. З поданого списку викладачів Тимчасовим Губернатором були викреслені 9 чоловік" [4, с. 16]. Відсторонення від викладання деяких викладачів пояснюється їх суспільно-політичною діяльністю. Саме тоді розгорталися події революції 1905-1907 рр. і у них брали активну участь не тільки робітники, але і представники технічної інтелігенції. У січні 1906 р. з міста був висланий викладач Катеринославського Вищого гірничого училища, голова Комісії з технічної освіти КВ РТТ – Олександр Митрофанович Терпигорев [9, с. 181]. На посаду голови Комісії був обраний інженер Володимир Степанович Галицький.

Навчання на вечірніх курсах не було безкоштовним для робітників. Так, у 1905 р., коли тільки започатковувалися заняття, для робітників, які відвідували курси, була встановлена платня у розмірі 50 копійок за навчальний рік [4, с. 4]. У 1906-07 навчальному році вони платили 1 крб. за півріччя [7, с. 5]. А вже у звіті КВ РТТ за 1907 р. зазначено, що за 1907-1908 навчальний рік платня визначалася у розмірі 2 крб. за півріччя [6, с. 97]. Окрім фінансових надходжень від робітників, які навчалися на курсах, Комісія отримувала кошти від підприємств, що знаходились в місті та губернії. Це були: Товариство Російських трубопрокатних заводів, Товариство Катеринославських сталеливарних заводів, Олександрівський завод Брянського Товариства, Товариство Російської залізної промисловості та ін. [5, с. 6].

Щодо етики і політичної заангажованості викладачів у Звіті курсів за 1906-07 навчальний рік в.о. голови Комісії В.С. Галицький вказував: "Між іншим, вважаю потрібним вказати, що викладачі курсів знайшли необхідним дотримуватися правила – не вводити політику в курси, курси повинні бути безпартійними, як це проголошено девізом на курсах для робітників за кордоном: освіта необхідна всім людям, яких би поглядів вони не дотримувались у політичних питаннях" [5, с. 47]. Керівництво курсів весь час намагалося вдосконалити викладання предметів, що яскраво підтверджує той таки звіт за 1906-07 навчальний рік: "Покращення у постановці справи безсумнівно потрібне. Одним з важливих недоліків, які доведеться ліквідувати в майбутньому, це – багатопредметність у старших групах і внаслідок цього мала кількість часу, яку можна приділити на кожен предмет слухачем протягом року, а тим більше – півріччя; вивчаючи 4 чи 6 предметів, робітник по кожному з них не отримує цілого кола даних, а розраховувати на те, що слухач буде мати можливість 3 роки підряд відвідувати курси – важко. Що часу на окремі предмети мало, з цим погоджуються і викладачі, і слухачі курсів" [5, с. 47].

Хоча й існувала завантаженість предметами, це не завадило Комісії по технічній освіті у II півріччі 1906-07 рр. влаштувати викладання іноземних мов, яке тривало протягом з 20 січня до 15 травня. Було організовано 4 групи, а саме: дві групи – з англійської мови (у 1-ій – 30 чол., у 2-ій – 23 чол.), одна група з французької (30 чол.), та одна група – з німецької (30 чол.) Кожна група займалась тричі на тиждень по півтори години... Якщо загальноосвітні курси в основному утримувались за рахунок технічного товариства (пожертви залізниці, заводів та ін.), то курси іноземних мов – повинні були повністю утримуватись за рахунок слухачів, на їхню платню за навчання, тому з робітників було встановлено плату у розмірі – 5 крб. в півріччя за вивчення однієї мови [5, с. 48-49].

Курси з кожним роком розширювалися кількісно. Для покращення відвідування курсів та рівня знань проголошувалося введення перевірки знань та системи літньої перепідготовки тих, у кого були виявлені слабкі знання [7, с. 388].

Відвідування вечірніх курсів збільшувалося із року в рік. Так, у засіданні Комісії з технічної і професійної освіти при КВ РТТ 4-го квітня 1910 р. відмічалось: "Нинішній навчальний рік є ще більш сприятливим, ніж минулий у відношенні кількості слухачів та відсотку відвідувачів. Підтверджується це наступними цифрами: а) на літніх курсах 1909 року було 80 чоловік слухачів

проти 62 у 1908 р.; б) у першому півріччі 1909/10 навчального року кількість, яка записалася на курси досягла 343 чоловік, проти 276 чоловік минулого року, а у другому півріччі 245 чоловік проти 220 чоловік 1908/9 навчального року; в) загальна кількість, яка відвідує курси у поточному квітні місяці сягає 140 чоловік, проти 90 чоловік слухачів за цей же місяць минулого року" [8, с. 285]. Якщо порівнювати і наступні навчальні роки, то кількість відвідувачів збільшувалась із року в рік. Цьому сприяли також і об'єктивні фактори. 1911/12 навчальний рік розпочався у новій будівлі, спеціально побудованій для вечірніх курсів КВ РТТ. Урочисте відкриття відбулось 6 серпня 1911 року [12, с. 6]. І кількість робітників не забарилася збільшитись, у 1911/12 навчальному році було 433 чоловіки [10, с. 4], а в наступному – 478 чоловік, причому будівля мала всього 10 аудиторій і більшу кількість відвідувачів не могла вмістити, так що у подальшій реєстрації бажаючих на навчання було відмовлено [11, с. 3].

При КВ РТТ було відкрито бібліотеку, яка з вересня по травень працювала щочетверга з 7 до 9 год. вечора, а у дні засідань – весь час [6, с. 96].

На самих засіданнях КВ РТТ кожного разу заслуховувались доповіді на актуальні теми. В основному доповідачами були члени Товариства, але не рідко були й представники інтелігенції Катеринославщини. Так, у 1907 р. майже на кожному засіданні КВ РТТ заслуховувались доповіді на різноманітні теми, а саме: "Розробка питання про введення електричної тяги замість парової для вузлу доріг, які сходяться на станції Дебальцеве Катерининської залізниці", "Попередні роздуми про влаштування каналізації станції Катеринослав", "Опис Катеринославського міського водопроводу, який будується". Окрім суто технічних тем представники Товариства були не байдужі до проблем історії. Членами Відділення були заслухані доповіді інженера архітектури Георгія Ілліча Туровця на тему: "Будівництво театру з художньої і технічної точок зору", та Дмитра Івановича Яворницького "По запорізьких попелищах"[6, с. 98].

Таким чином, можна зробити такі висновки. Засновуючи професійно-технічні школи, організовуючи лекції члени Товариства перш за все піклувались про створення кадрів для виробництва. Культурно-просвітня робота сприяла підвищенню культурного і освітнього рівня робітників, що мало прогресивне значення. Через матеріальні труднощі, відсутність викладацького досвіду, нестачу підручників, насамкінець, матеріальний стан робітників процес функціонування курсів йшов не дуже швидко. Серйозною перепоною була й елементарна неграмотність потенційних учнів. Заслуга Товариства у тому, що воно пробуджувало інтерес робітників до питання спеціальної освіти і домоглося хоча б часткових успіхів у цій справі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Филиппов Н.Г. Научно-технические общества России (1866-1917). – М., 1975. – 213с.; 2. Демченко Т.П. Культурно-просветительская деятельность отделений Русского технического общества на Украине в 1870-1914 годы. – Автореферат диссертации кандидата исторических наук. – К., 1984. – 24с.; 3. Савчук В.С. Екатеринославское отделение Русского технического общества: основные направления и итоги деятельности.// Очерки истории естествознания и техники. – 1992/93. - № 41/42. – С. 87-101.; 4. Записки Екатеринославского отделения Императорского Русского технического общества (далі – ЗЕО РТО). – Екатеринослав, 1906. - № 3-5. – 75с.; 5. ЗЕО РТО. – 1907. - № 7-8. – 77с.; 6. ЗЕО РТО. – 1908. - № 3-4. – С. 95-249.; 7. ЗЕО РТО. – 1909. - № 7-8. – С. 281-399; 8. ЗЕО РТО. – 1910. - № 5-6. – С. 155-287; 9. Чорнобай П.О. Спогади О.М. Терпигорева як джерело до історії формування науково-технічної інтелігенції Катеринослава початку ХХ ст.// Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: Науковий щорічник. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2007. – Вип. 4. – С. 178-183.; 10. Отчёт (учебный) по курсам для взрослых мужчин в г. Екатеринославе за 1911/12 учебный год (7-й год существования). – Екатеринослав, 1912. – 39с.; 11. Отчёт (учебный) по вечерним курсам для взрослых мужчин в г. Екатеринославе за 1912-13 учебный год (8-й год существования). – Екатеринослав, 1913. – 48с.; 12. Отчёт по постройке в Екатеринославе дома для вечерних курсов и лекций. – Екатеринослав, 1912. – 22с.

Н.І. Стрельбіцька

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ВІКЕНТІЙОВИЧА СІКОРИ В ПРОСКУРОВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На сучасному історичному етапі значну роль у розвитку суспільства продовжують відігравати насамперед представники інтелігенції, люди високого сумління, сповнені почуття обов'язку перед рідною землею, люди, якими славиться Україна. Серед видатних постатей краю, які своєю невтомною працею, організаторським талантом і світлим розумом внесли величезний вклад у розвиток нашого міста, чільне місце посідає Микола Вікентійович Сікора. Протягом тринадцяти